

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

щодо застосування частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226, статей 308 - 313 ГПК України, а також щодо умов, за яких існує необхідність врахування висновків Верховного Суду стосовно застосування норм процесуального права

I.

Цей науковий висновок підготовлений на підставі частини 7 статті 303 Господарського процесуального кодексу України, ст. 47 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», пунктів 1.2, 2.8, 3.2, 3.3 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді за зверненням судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду О.М. Баранця від 17.06.2022 у справі № 905/458/21 щодо викладених у зверненні питань:

1. Щодо застосування частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України:

- *норми, закріплені у частині четвертій статті 202 та пункті 4 частини першої статті 226 ГПК України, за методом правового регулювання є імперативними чи диспозитивними?*

- *повноваження суду залишити позов без розгляду з підстави, передбаченої частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України (нез'явлення позивача в судове засідання, за умови належного повідомлення позивача про час і місце судового засідання, неповідомлення позивачем суду про причини своєї неявки та не надання суду заяви про розгляд справи за його відсутності) є дискреційними (на власний розсуд) чи імперативними (такими, що є обов'язковими для суду в силу закону), тобто за наявності зазначених обставин суд має право чи зобов'язаний залишити позов без розгляду?*

- *чи передбачені частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України підстави (умови) обов'язковими для залишення позову без розгляду? Якщо так, то які саме обставини є обов'язковими для залишення позову без розгляду, а які можуть вважатися виключенням для обов'язкового залишення позову без розгляду?*

- *чи залежить застосування такої процесуальної дії як залишення позову без розгляду з підстави, передбаченої частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України, від того, чи визнавав суд явку позивача в засідання обов'язковою?*

- *у якому випадку суд за змістом частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України має надавати оцінку можливості вирішення спору у справі за відсутності позивача? Чи зобов'язаний суд надавати таку оцінку у разі, якщо від позивача до суду не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності?*

- чи може суд на власний розсуд (за відсутності у суду повідомлення позивача про причини своєї неявки в судове засідання та/або відсутності заяви позивача про визнання поважними цих причин) визнати поважними причини неявки позивача в судове засідання за обставин, якщо причини такої неявки є очевидними, зокрема за обставин введення в країні місцезнаходження позивача воєнного стану та у разі, якщо місцезнаходженням позивача згідно з повідомленою ним суду адресою є зона активних бойових дій?

- чи зобов'язаний суд залишити позов без розгляду з підстав, передбачених частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України, у разі, якщо позивач був належним чином повідомлений про час і місце судового засідання, однак не з'явився в судове засідання, не повідомив про причини своєї неявки та не надав суду заяву про розгляд справи за його відсутності, однак при цьому причини такої неявки позивача в судове засідання для суду є очевидними, зокрема, введення в країні місцезнаходження позивача воєнного стану та у разі, якщо місцезнаходженням позивача згідно з повідомленою ним суду адресою є зона активних бойових дій?

2. Щодо застосування статей 308-313 ГПК України:

- у якому взаємозв'язку між собою перебувають норми, закріплені у статтях 308-313 ГПК України?

- чи співвідносяться між собою (чи мають взаємозв'язок) та яким чином, норми, що містяться (1) у пункті 5 частини першої статті 308 та у статті 311 ГПК України, а також (2) у статті 311 та статті 313 ГПК України?

- чи повинен суд касаційної інстанції застосувати положення частини другої статті 311 ГПК України при наявності у суду підстав для застосування пункту 5 частини першої статті 308 та частини першої статті 313 ГПК України?

- норма, закріплена у частині першій статті 313 ГПК України, за методом правового регулювання є імперативною чи диспозитивною? У разі, якщо суд касаційної інстанції виявить, що оскаржуване рішення ухвалене з порушенням норм процесуального права та наявні підстави для залишення позову без розгляду з підстав, передбачених статтями 226 та 231 ГПК України, суд касаційної інстанції застосовує повноваження, передбачені пунктом 5 частини першої статті 308 та частиною першою статті 313 ГПК України, як дискреційні (на власний розсуд) чи імперативні (такі, що є обов'язковими в стилі закону)?

3. Щодо умов, за яких існує необхідність врахування висновків Верховного Суду стосовно застосування норм процесуального права:

- чи має значення подібність правовідносин при необхідності врахування висновків Верховного Суду стосовно застосування норм процесуального права?

- у яких випадках підлягають врахуванню висновки Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права?

- чи підлягають врахуванню висновки Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права у разі неподібності процесуальних обставин (ситуацій) у порівнюваних справах (у справі, що розглядається судом, зі справою, в якій Верховний Суд сформував відповідні висновки щодо застосування норм процесуального права? Тобто, чи є подібність процесуальних обставин (ситуацій) у порівнюваних справах умовою, що визначає необхідність врахування висновків Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права?

Ц.

Опис дослідження.

Щодо застосування частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України.

Одним із прав, які надаються учасникам справи, є право брати участь в судовому засіданні, якщо інше не визначено законом (п. 2 ч. 1 ст. 42 ГПК). Однак це право не є абсолютним, оскільки учасники зобов'язані з'являтися в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою (п. 3 ч. 2 ст. 42 ГПК).

Крім того, учасник може відмовитись від свого права брати участь в судовому розгляді справи, заявивши клопотання про розгляд справи за його відсутності відповідно до ч. 3 ст. 196 ГПК.

Таким чином, учасник справи має право:

а) брати участь в судових засіданнях (особисто або через представника);

б) не брати участі в судових засіданнях, подавши клопотання про розгляд справи за його відсутності, крім випадків, коли суд визнав явку учасника обов'язковою.

З цього вбачається, що учасник справи не може відмовитись від свого права на участь в судових засіданнях за принципом мовчання, його волевиявлення щодо цього має бути формалізовано.

Дії суду у випадку неявки в судове засідання учасника справи визначені у ст. 202 ГПК. Зокрема, згідно з ч. 4 цієї статті у разі неявки позивача в судове засідання без поважних причин або неповідомлення ним

про причини неявки, суд залишає позовну заяву без розгляду, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору.

У системно-логічному зв'язку з цією нормою перебуває норма п. 4 ч. 1 ст. 226 ГПК, де встановлено, що суд залишає позов без розгляду, якщо позивач (його представник) не з'явився у судові засідання або не повідомив про причини неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору.

Залишення позову без розгляду – це одна з форм закінчення провадження у справі без винесення судового рішення, наслідком якої є можливість повторного звернення до суду з тотожним позовом.¹

В теорії процесуального права та у роз'ясненнях судових органів залишення позову без розгляду визначається як форма закінчення розгляду судом справи без прийняття рішення суду в зв'язку з виявленням обставин, які перешкоджають розглядові справи, але можуть бути усунуті в майбутньому. Йдеться саме про обставини, які були виявлені судом, що зумовлює певну активність з його боку як у їх виявленні, так і оцінці.²

Умовами залишення позову без розгляду у випадку неявки позивача в судові засідання є:

- позивача належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання;
- позивач в судові засідання не з'явився;
- позивач не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини неявки;
- від позивача не надходила заява про розгляд справи за його відсутності.

Якщо ж позивач подав заяву про розгляд справи за його відсутності, суд розглядає справу по суті за умови, що його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору. В протилежному випадку, якщо нез'явлення позивача перешкоджає вирішенню спору, суд, не зважаючи на заяву позивача про розгляд справи за його відсутності, позбавлений права розглянути справу по суті і зобов'язаний залишити позов без розгляду. В цьому випадку суд

¹ Позовне провадження: монографія / В.В. Комаров, Д.Д. Луспеник, П.І. Радченко та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – С. 424.

² Пушай В.І. Проблемні процесуальні аспекти залишення позову без розгляду у господарському судочинстві // Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова та 20-річчю з дня створення каф. цив. права № 2 (Харків, 29 листоп. 2019 р.). – Харків : Право, 2019. – С. 90.

повинен повідомити позивача, що розгляд справи за його відсутності неможливий, визнавши його явку обов'язковою.

Належне повідомлення про дату, час і місце розгляду справи є передумовою застосування до позивача процесуальної дії залишення позову без розгляду. Це випливає з ч. 1 ст. 202 ГПК, за змістом якої будь-які питання наслідків неявки у судове засідання будь-якого учасника справи розглядаються за умови, що його належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання. Неявка в судове засідання учасника справи, щодо якого немає відомостей про направлення йому ухвали з повідомленням про дату, час і місце судового засідання є безумовною підставою для відкладення розгляду справи (п. 1 ч. 2 ст. 202 ГПК). Повідомлення про дату, час і місце судового засідання слід вважати належним, якщо дотримано вимоги ст.ст. 121, 122, 242 ГПК.

Поряд із цим, суд має враховувати обставини щодо введення в країні місцезнаходження позивача воєнного стану та місцезнаходження позивача згідно з повідомленою ним суду адресою є зона активних бойових дій. Зазначені обставини цілком ймовірно можуть бути перешкодою позивачеві повідомити суд про причини своєї неявки в судове засідання та/або подати заяву про визнання поважними цих причин, навіть якщо в суду є відомості про належне за формальними ознаками повідомлення позивача. На нашу думку з урахуванням таких обставин та їх оцінки суд має право визнати причини неявки позивача поважними із відповідними процесуальними наслідками.

В традиційному розумінні залишення позову без розгляду – це закінчення розгляду справи, викликане недотриманням позивачем установлених законом умов порушення і нормального розвитку судового процесу.³

Зміст підстав залишення позову без розгляду полягає в тому, що суд за певних визначених процесуальним законом обставин не має права продовжувати розгляд справи. Ці обставини пов'язані з процесуальними діями або бездіяльністю позивача в процесі відкриття і розгляду справ. Тому питання про залишення позову без розгляду врегульовано імперативною нормою як обов'язок судді і не залежить від розсуду судді.

Формулювання цієї норми «...суд залишає позовну заяву без розгляду...» у ч. 4 ст. 202 ГПК та «суд залишає позов без розгляду...» у ч. 1

³ Як виняток виглядає п. 11 ч. 1 ст. 226, яким передбачено суд залишає позов без розгляду, якщо між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення суду іншої держави, якщо право укласти таку угоду передбачене законом або міжнародним договором України, за винятком випадків, якщо суд визнає, що така угода суперечить закону або міжнародному договору України, є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана. На наш погляд, ця норма, яка є новелою процесуального закону, не знайшла свого місця серед процесуальних інститутів, оскільки вона скоріше може бути підставою закриття провадження у справі, ніж залишення позову без розгляду.

ст. 226 ГПК виражає імперативну вказівку суду (судді) щодо заборони продовження розгляду справи, завершення судового провадження без винесення рішення.

На нашу думку, було б помилковим припущення, що при такому формулюванні законодавчого припису має місце якась дискреція суду в цьому питанні.

По-перше, це суперечить конституційному принципу, закладеному у частині другій статті 19 Конституції України. Суд як державний орган і суб'єкт публічного права зобов'язаний «...діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»⁴.

Таким законом для суду при здійсненні ним юрисдикційних повноважень є процесуальне законодавство. Стаття 3 ГПК встановлює, що судочинство в господарських судах здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу, Закону України «Про міжнародне приватне право», Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Частина перша статті 11 ГПК зобов'язує суд при розгляді справи керуватися принципом верховенства права. Доктриною права, а так само й судовою практикою визнано: один із аспектів верховенства права полягає у тому, що лише закон має регулювати порядок здійснення судочинства у судах (в тому числі господарських), а судді повинні діяти виключно в межах закону (яким у даному випадку є Конституція України, ГПК).

Отже, господарський суд, розглядаючи господарські справи, зобов'язаний вчиняти лише ті процесуальні дії і ухвалювати ті процесуальні рішення, які прямо встановлені процесуальним законом, і не може посилається на те, що у процесуальному законі відсутня пряма чи «імперативна» заборона на вчинення певної процесуальної дії чи ухвалення певного процесуального рішення у вигляді формулювання, що суд не має

⁴ Конституційні принципи правової держави та верховенства права, а також визнання найвищої юридичної сили Конституції України, норми якої є нормами прямої дії (статті 1, 8 Основного Закону України), зобов'язують суди під час розгляду справ керуватися основними засадами судочинства, передбаченими частиною третьою статті 129 Конституції України, іншими засадами судочинства в судах окремих судових юрисдикцій, якщо вони визначені законом (частина четверта статті 129 Основного Закону України). Суди під час вирішення справ керуються, зокрема, принципом законності. Цей принцип передбачає застосування судами законів України, а також нормативно-правових актів відповідних органів державної влади, виданих на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України... // П. 4 рішення КСУ від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України.

права продовжити розгляд справи, якщо позивач (його представник) не з'явився у судові засідання або не повідомив про причини неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору.

При цьому слід враховувати таке:

- диспозитивність означає вільний вибір особами, які захищають свої права, свободи і законні інтереси, варіантів поведінки, пов'язаних із здійсненням процесуальних прав і розпорядженням ними у межах, встановлених процесуальним законом;⁵

- суддівський розсуд - це передбачена юридичними нормами, здійснювана в процесуальній формі мотивована правозастосовна діяльність суду, яка полягає у виборі варіанту вирішення правового питання, що має загальні і спеціальні межі. Розсуд – невід'ємна складова вирішення господарських справ. Дискреційні повноваження полягають в їх варіативності, в праві вибору одного з декількох варіантів рішення, кожне з яких відповідає вимогам законності;⁶

- владні повноваження поєднують в собі елементи суб'єктивного права та обов'язку. З одного боку, владне повноваження є правом суб'єкта такого повноваження, оскільки він може як реалізувати, так і не реалізувати його, тобто у суб'єкта є альтернатива. З іншого боку, законодавство визначає чіткі умови реалізації владного повноваження. За наявності визначених обставин суб'єкт владного повноваження зобов'язаний реалізувати його, інакше носія такого повноваження можна звинувачувати у бездіяльності⁷.

Виходячи з принципу публічного права щодо обмеження дискреційних повноважень суб'єктів публічного права (суб'єктів владних повноважень) «дозволено лише те, що передбачено законом», якщо законодавець надає суду дискреційні повноваження, він прямо зазначає, що «суд має право ...». Наприклад, серед підстав зупинення провадження у справі законодавець виокремлює ті, за наявності яких в суду є право зупинити провадження у справі (ст. 228 ГПК), на відміну від підстав, за наявності яких суд зобов'язаний зупинити провадження у справі (ст. 227

⁵ Актуальні проблеми цивільного права і цивільного процесу в Україні/ Я.М. Шевченко, Ю.Л. Бошицький, А.Ю. Бабаскін, М.В. Венецька, І.М. Кучеренко та ін. – К.: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2005. С. 442.

⁶ «Незважаючи на різноманітність визначень, ... більшість з них більш-менш одноставно розглядають суддівський розсуд як обрання суддею одного з кількох можливих варіантів (1) тлумачення та застосування права або варіантів щодо (2) оцінки доказів та встановлення фактів. Таке розуміння суддівського розсуду буде використовуватися у цій роботі. Звичайно, можливі й інші його розуміння.» // Мірошніченко А. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля: погляд через призму юридичної відповідальності суддів. К.: Юрінком Інтер, 2020. С. 3.

⁷ Основи адміністративного судочинства і адміністративного права / Навч. посібник / За заг. редакцією Куйбіди Р.О., Шишкіна В.І. – К.: Старий світ, 2006. С. 106.

ГПК). Іншим прикладом може бути право суду поновити пропущений процесуальний строк⁸ (ч. 1 ст. 119 ГПК).

Тому норми ч. 1 ст. 226 ГПК в цілому, та норму п. 4 ч. 1 ст. 226 ГПК зокрема, слід застосовувати не як дискреційне повноваження суду, а як його імперативний процесуальний обов'язок.

Згідно з прецедентною практикою ЄСПЛ автономне поняття «суд, встановлений законом» охоплює не лише правову та організаційну основу існування суду, а й норми, що регулюють його діяльність.⁹

ЄСПЛ в п. 47 рішення у справі «Дія-97» проти України» від 21 жовтня 2010 року зазначив, що процесуальні правила призначені для забезпечення належного відправлення правосуддя та дотримання принципу юридичної визначеності, а також, що учасники судового провадження повинні мати право розраховувати на те, що ці правила застосовуватимуться. Цей принцип застосовується до всіх – не лише до сторін провадження, а й до національних судів.

Процесуальний закон надає учасникам судового процесу відповідні процесуальні гарантії, які забезпечують їм реалізацію права на справедливий судовий розгляд, яке закріплене в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У вузькому значенні право на справедливий судовий розгляд називається правом *на належну судову процедуру*¹⁰.

У рішенні у справі «Олександр Волков проти України» (п. 143) Суд констатував, що процесуальні норми створюються для забезпечення належного відправлення правосуддя та дотримання принципу юридичної

⁸ Зміст вказаної норми свідчить про те, що останньою встановлено також дискреційне повноваження суду, тобто його право, а не обов'язок, визнання причин пропуску строку поважними відноситься до дискреційних повноважень суду. Водночас це дискреційне повноваження певним чином обмежене процесуальним законом. ЄСПЛ у рішенні у справі «Пономарьов проти України» від 3 квітня 2008 року зазначає (п. 41), що правова система багатьох країн-членів передбачає можливість продовження строків, якщо для цього є обґрунтовані підстави. Суд визнає, що вирішення питання щодо поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискреційних повноважень національних судів, однак такі повноваження не є необмеженими. Від судів вимагається вказувати підстави. Однією із таких підстав може бути, наприклад, неповідомлення сторін органами влади про прийняті рішення у їхній справі. Проте навіть тоді можливість поновлення не буде необмеженою, оскільки сторони в розумні інтервали часу мають вживати заходів, щоб дізнатись про стан відомого їм судового провадження.

⁹ Можна виокремити такі складові поняття «суд, встановлений законом», як: інституційна, процесуальна та компетенційна. Інституційна складова зазначеного поняття відбиває *судоустрійний* аспект та передбачає створення відповідного суду, набуття особою статусу судді та перебування на *посаді судді* відповідно до норм національного законодавства. Процесуальна складова «суду, встановленого законом» відбиває правомірність участі кожного конкретного судді у розгляді відповідної справи. Компетенційна складова відбиває, з одного боку, правильне застосування правил юрисдикції, а з іншого – використання судом при розгляді та вирішенні справ виключно повноважень, передбачених процесуальним законодавством. Див.: Цувіна Т.А. «Суд, встановлений законом» як елемент права на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві // Часопис Київського університету права. - 2019. - № 2. - С. 138.

¹⁰ Проблеми теорії і практики цивільного судочинства: монографія/ За заг. ред. проф. В. В. Комарова. Х.: Харків юридичний, 2008. С. 157.

визначеності та що сторони провадження повинні мати право очікувати застосування вищезазначених норм.

У рішенні ЄСПЛ у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» (п. 24) Суд повторює, що, як було раніше визначено, фраза «встановленого законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», а й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність.

Отже, суд, який не дотримується норм процесуального закону, не може в розумінні прецедентної практики ЄСПЛ вважатися «судом, заснованим на законних підставах», що означатиме порушення права на справедливий суд.

Щодо застосування статей 308-313 ГПК України

Стаття 308 ГПК визначає, повноваження суду касаційної інстанції щодо змісту рішень, які суд ухвалює за результатами розгляду касаційної скарги. Тобто залежно від доводів, за якими суд касаційної інстанції погодився або не погодився з висновками суду першої та (або) апеляційної інстанції, та висновків за результатами розгляду касаційної скарги з посиланням на норми права, якими керувався суд, суд має право ухвалити один з варіантів, викладених у ч. 1 ст. 308 ГПК. Кожен з переліку цих варіантів рішень є тим висновком суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги і позовних вимог, який має міститись у резолютивній частині постанови суду касаційної інстанції відповідно до вимог пп. «а» п. 4 ч. 1 ст. 315 ГПК.

Зокрема суд касаційної інстанції має право скасувати судові рішення суду першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і залишити позов без розгляду у відповідній частині.

У системно-логічному зв'язку з цією нормою знаходиться ст. 313 ГПК, в якій викладено підстави та умови, за яких суд касаційної інстанції уповноважений ухвалити відповідне рішення, зокрема, скасувати судові рішення, яким закінчено розгляд справи, в касаційному порядку повністю або частково з залишенням позову без розгляду у відповідній частині з підстав, передбачених статтею 226 ГПК.

Зокрема, встановивши, що за наявності підстави, зазначеної у п. 4 ч. 1 ст. 226 ГПК, суд першої інстанції не залишив позов без розгляду, незважаючи на те, що позивач (його представник) не з'явився у судові засідання або не повідомив про причини неявки, крім випадку, якщо від нього надійшла заява про розгляд справи за його відсутності і його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору, продовжив розгляд справи та ухвалив рішення суду по суті спору, суд касаційної інстанції зобов'язаний скасувати рішення суду першої інстанції та постанову апеляційної інстанції та залишити позов без розгляду.

Сукупність норм ст. 308 та 313 ГПК щодо скасування судового рішення та залишення позову без розгляду є імперативним приписом суду касаційної інстанції.

Порушення норм процесуального права як підстави для скасування судового рішення можна поділити на два типи: 1) безумовні; 2) такі, що тягнуть скасування рішення залежно від певних умов.

До безумовних порушень належать:

а) перелічені у ч. 1 ст. 310 ГПК (крім порушення територіальної юрисдикції);

б) порушення норм процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та (або) постанови суду апеляційної інстанції, що перешкоджають подальшому провадженню у справі – ч. 6 ст. 310 ГПК;

в) порушення норм процесуального права щодо залишення позову без розгляду чи закриття провадження у справі з підстав, передбачених відповідно статтями 226 та 231 ГПК – ч.1 ст. 313 ГПК;

г) порушення правил юрисдикції господарських судів, визначених статтями 20-23 ГПК (предметної юрисдикції) – ч. 2 ст. 313 ГПК.

До таких, що тягнуть скасування рішення залежно від певних умов належать:

а) порушення територіальної юрисдикції – ч. 2 ст. 310 ГПК;

б) порушення норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, перелічені у ч. 3 ст. 310 ГПК;

в) порушення норм процесуального права за умови, якщо це порушення призвело до ухвалення незаконного рішення ч. 2 ст. 311 ГПК.

У ч. 2 ст. 311 ГПК зазначено, що порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення лише за умови, якщо це порушення призвело до ухвалення незаконного рішення. Тобто законодавець вимагає в контексті цієї статті встановити причинно-наслідковий зв'язок між порушенням норми процесуального права та наслідком у вигляді незаконності судового рішення.

На нашу думку, локалізація цієї норми у ст. 311 ГПК, яка визначає підстави та умови для скасування судових рішень повністю або частково і ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення, підводить до висновку, що вона застосовується саме у випадку, якщо є підстави саме для такого рішення.

Тобто, якщо відповідно до ч. 1, 2 ст. 311 ГПК суд касаційної інстанції встановив судові рішення, переглянуте в передбачених статтею 300 ГПК межах, ухвалено з порушенням норм процесуального права, то таке рішення

підлягає скасуванню повністю або частково з ухваленням нового рішення у відповідній частині або зміні рішення лише у випадку, якщо це порушення призвело до ухвалення незаконного рішення.

Оскільки ст. 313 ГПК містить імперативну норму про скасування судового рішення, яким закінчено розгляд справи, із залишенням позову без розгляду у відповідній частині з підстав, передбачених статтею 226 ГПК, таке повноваження суду не поставлено у залежність від того, чи призвело порушення норми процесуального права (ст. 226 ГПК) до ухвалення законного чи незаконного рішення. Порушення норми процесуального права в цьому випадку є безумовною підставою для скасування рішення суду

Щодо умов, за яких існує необхідність врахування висновків Верховного Суду стосовно застосування норм процесуального права

Класична юридична доктрина визначає цивільно-процесуальні правовідносини¹¹ як суспільні відносини, через які реалізовується цивільне процесуальне право і які закріплюють поведінку суду і осіб, які беруть участь у здійсненні судочинства.¹²

Господарські процесуальні правовідносини – врегульовані нормами господарського процесуального права відносини, що виникають між господарським судом та іншими учасниками судового процесу у зв'язку з розглядом та вирішенням господарських спорів, у процесі перевірки законності та обґрунтованості прийнятих рішень та їх подальшого виконання, а також оскарження рішень третейських судів і видачі наказу на примусове виконання рішень третейських судів.¹³

Всі процесуальні правовідносини взаємопов'язані. Цивільне судочинство відрізняється стадійністю, процесуальні дії здійснюються у логічній послідовності, кожна попередня дія виступає умовою здійснення наступної. Але зв'язок так званих елементарних правовідносин між собою системний.¹⁴

В правовідношенні виділяються структурні елементи, які охоплюються поняттям «склад правовідносин»:

- а) зміст правовідношення – суб'єктивні права і юридичні обов'язки;
- б) суб'єкти – учасники правовідношення;

¹¹ Тоді, коли ми посилаємось на думку щодо цивільного процесу, маємо на увазі що вона може релевантно відображати погляд на аналогічну проблематику господарського процесу та цивілістичного процесу в цілому.

¹² Чечина Н.А. Гражданские процессуальные отношения. В кн.: Чечина Н.А. Избранные труды по гражданскому процессу. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербург. гос. ун-та, 2004. С. 15.

¹³ Господарський процес : навч. посіб. / [В. А. Кройтор, О. В. Синегубов, О. Г. Бортнік та ін.] ; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. С. 70.

¹⁴ Діденко Л. В. До питання про поняття цивільно-процесуальних правовідносин // Актуальні проблеми держави і права. - 2008. - Вип. 38. - С. 311.

в) об'єкти правовідношення – те, на що спрямовані суб'єктивні права і юридичні обов'язки.¹⁵

Об'єктом цивільного процесуального правовідношення є те, на що спрямовані процесуальні права його суб'єктів, тобто процесуальні дії.¹⁶ Питання про об'єкт процесуальних відносин є предметом наукової дискусії. З точки зору мети виділяють:

- загальний об'єкт – мета судочинства, сформульований у ст. 2 ЦПК (ст. 2 ГПК), ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави;

- спеціальний – результат, який досягається в процесі здійснення конкретних правовідносин;

- стадійний – результат, який в процесі реалізації стадії процесу.¹⁷

Суб'єктивне право може бути визначене як забезпечена нормою об'єктивного права міра можливої дозволеної поведінки уповноваженої особи, що забезпечується юридичними обов'язками інших осіб. Юридичний обов'язок визначається як встановлена законом міра дозволеної поведінки. Таке розуміння суб'єктивного права і юридичного обов'язку притаманне публічному (в тому числі – процесуальному) праву, де зміст правовідносин, як правило, чітко регламентується нормами актів законодавства.¹⁸

Подібність правовідносин має встановлюватись саме за подібністю елементів правовідносин. Такий підхід застосовується судами під час судового розгляду для встановлення подібності матеріальних правовідносин.

Ухвалення різних за змістом судових рішень має місце в разі, якщо суд (суди) касаційної інстанції при розгляді двох чи більше справ з подібними предметами спору, підставами позову, змістом позовних вимог, встановленими судом фактичними обставинами й однаковим матеріально-правовим регулюванням спірних правовідносин дійшов (дійшли) неоднакових правових висновків, покладених в основу цих судових рішень. Подібність правовідносин означає, зокрема, тотожність об'єкта та предмета правового регулювання, а також умов застосування правових норм (часу, місця, підстав виникнення, припинення та зміни відповідних правовідносин). Зміст правовідносин з метою з'ясування їх подібності в різних рішеннях суду касаційної інстанції визначається обставинами кожної конкретної справи,

¹⁵ Алексеев С.С. Общая теория права. В двух томах. Т. II – М.: Юрид. лит. 1982. С. 99-100, 154.

¹⁶ Чечот Д.М. Участники: гражданского процесса. В кн.: Чечот Д.М. Избранные труды по гражданскому процессу. – СПб.: Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та. Издательство юридического факультета С.-Петерб. гос. ун-та., 2005. С. 91.

¹⁷ Діденко Л.В. Цивільно-процесуальні відносини: теоретичні аспекти: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 230-232.

¹⁸ Харитонов Е.О. Регулятивні правовідносини: приватно-правовий та публічно-правовий виміри: монографія / Е.О. Харитонов, О.І. Харитонova. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 113, 116.

перевірка встановлення правильності яких не належить до компетенції Великої Палати Верховного Суду.¹⁹

Під судовими рішеннями в подібних правовідносинах слід розуміти такі рішення, де подібними є предмети спору, підстави позову, зміст позовних вимог і встановлені судом фактичні обставини, а також наявне однакове матеріально-правове регулювання спірних правовідносин.²⁰

Подібність правовідносин означає, зокрема, тотожність суб'єктного складу учасників відносин, об'єкта та предмета правового регулювання, а також умов застосування правових норм (зокрема, часу, місця, підстав виникнення, припинення та зміни відповідних правовідносин). Зміст правовідносин з метою з'ясування їх подібності в різних рішеннях суду (судів) визначається обставинами кожної конкретної справи.²¹

Процесуальні правовідносини мають особливості, які не дозволяють використати такий самий підхід до визначення ознак, за якими можна порівнювати та встановлювати подібність цих відносин.

Дослідження юридичного становища суду і сторін в процесі показало, що в цивільному процесі існують два юридичних відношення: 1) між позивачем і судом; 2) між відповідачем і судом. Сторони не перебувають між собою в юридичному відношенні, тому що процесуальним правам однієї з них не відповідають обов'язки іншої. Таким чином, слід визнати, що цивільний позовний процес за своєю внутрішньою побудовою являє собою поєднання двох двосторонніх правовідносин: «позивач – суд», «відповідач – суд».²²

Головною відмінністю процесуальних відносин є те, що вони виникають лише під час судового вирішення спірного матеріального правовідношення як результат дій суду та осіб, які беруть участь у судовому процесі. Поза судовою діяльністю (до звернення з позовом чи після виконання рішення) процесуальні правовідносини виникати не можуть. Особливостями цивільно-процесуальних відносин вважають наступні:

- процесуальні відносини встановлюються між нерівними суб'єктами, вони оформлюють співвідношення прав і обов'язків на основі влади і підпорядкування. Внаслідок нерівності правомочностей й обов'язків суду та інших учасників процесуальних відносин вони можуть бути умовно визначені як «владні відносини»;

¹⁹ Постанови Великої Палати Верховного Суду від 27 березня 2018 року у справі № 910/17999/16, від 25 квітня 2018 року у справі № 925/3/17, від 16 травня 2018 року у справі № 910/24257/16,

²⁰ Постанови Великої Палати Верховного Суду від 19 травня 2020 року у справі № 910/719/19, від 19 червня 2018 року у справі №922/2383/16, від 16 травня 2018 року у справі № 910/5394/15-г, від 16 січня 2019 року у справі № 757/31606/15-ц, від 12 грудня 2018 року у справі № 2-3007/11.

²¹ Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду складі від 11 листопада 2020 року у справі № 917/751/19.

²² Васильовский Е.В. Курс гражданского процесса. Том 1. Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. М., 1913. С. 686.

- цивільні процесуальні відносини – це завжди відносини між двома суб'єктами;

- обов'язковий суб'єкт будь-якого цивільного процесуального правовідношення – суд;

- процесуальні правовідносини охоплюють своїм змістом тільки одне, чітко визначене співвідношення правомочностей и обов'язків між судом і одним з учасників процесу;

- процесуальні відносини знаходяться в постійному русі: виникнення кожного з відносин обумовлено існуванням іншого відношення й саме, в свою чергу, зумовлює можливість виникнення самостійних відносин;

- усі процесуальні відносини, що виникають у зв'язку з розглядом окремої справи, являють собою єдину систему. В основа цієї системи – єдність предмета судової діяльності щодо врегулювання правом спірних суспільних відносин;

- цивільні процесуальні відносини завжди виступають у правовій формі.²³

При цьому слід враховувати існування різних форм провадження, динаміку судового процесу, його стадійність та послідовність переходу від однієї стадії до іншої, наявність універсальних процесуальних норм (тобто таких, що застосовуються в усіх формах провадження та на усіх стадіях процесу, наприклад, про процесуальні строки, про судові виклики і повідомлення), та спеціальних норм (тобто таких, що регулюють окремі питання в різних формах та на різних стадіях провадження). Крім того, можлива й міжгалузєва універсальність процесуальних норм, оскільки завдяки уніфікації процесуального законодавства чимала кількість процесуальних дій набули однакового регулювання у різних галузях процесуального законодавства.²⁴

Таким чином, на нашу думку, вирішуючи питання про подібність процесуальних відносин слід, перш за все, виходити з ознаки універсальності процесуальної норми, що регулює досліджувані відносини:

²³ Чечина Н.А. Гражданские процессуальные отношения. В кн.: Чечина Н.А. Избранные труды по гражданскому процессу. – СПб.: Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2004. С. 19.

²⁴ «ВПВС прийняла до розгляду цивільну справу для вирішення питання про відступ від висновку, викладеного у постанові ВС у складі КАС від 06.03.19 у справі №815/3687/17 стосовно складу апеляційного суду (одноособового чи колегіального), який має вирішувати питання про відмову у відкритті апеляційного провадження. ВПВС висувала про подібність процесуальних правовідносин у справі №815/3687/17 та №263/4637/18 з огляду на тотожність їх правового регулювання у цивільному й адміністративному процесуальних законах. Ухвала ВП ВС, 01.09.20, справа №263/4637/18 {провадження №14-126цс20}, № у реєстрі 91338134.» Див.: Гудима Д. Які правовідносини є подібними? [До питання про застосування деяких норм процесуального права] // Онлайн-конференція «Забезпечення єдності судової практики: правові позиції Великої Палати Верховного Суду та стандарти Ради Європи», 18.11.20, м. Київ. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Gudima_podibni_pravovidn.pdf

а) якщо процесуальна норма однаково застосовується для регулювання (наприклад, представництво) процесуальних відносин в різних галузях процесуального права, можна стверджувати про міжгалузеву подібність процесуальних правовідносин;

б) якщо процесуальна норма однаково застосовується для регулювання (наприклад, про процесуальні строки, про судові виклики і повідомлення) процесуальних відносин в усіх формах і на усіх стадіях провадження, можна стверджувати про внутрішньогалузеву подібність процесуальних відносин.

Подібність процесуальних відносин, які не можна віднести до таких, що регулюються універсальними процесуальними нормами виявляється за ознаками:

- тотожного суб'єктного складу (відносини «суд – позивач», «суд – відповідач», тощо);
- тотожного об'єкту регулювання (процесуальної дії, що регулюється);
- тотожного змісту відносин (прав та обов'язків суду та відповідного учасника справи у зв'язку зі здійсненням певної процесуальної дії).

За загальним правилом предмет спору (спірні матеріальні правовідносини) та предмет позову (вимога до суду про захист порушеного або оспорюваного права) не впливають на визначення подібності процесуальних правовідносин, крім випадків, коли застосування певної процесуальної норми закон безпосередньо пов'язує з предметом спору або предметом позову²⁵. В цих випадках подібність процесуальних відносин має визначатись в межах справ з відповідним предметом спору або відповідним предметом позову.

Словосполучення «висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду», яке застосовується у ч. 2 ст. 287 ГПК слід розглядати і тлумачити у взаємозв'язку із нормою ч. 4 ст. 236 ГПК, відповідно до якої при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду.

У зазначеній нормі йдеться про обов'язок врахування судом висновку Верховного Суду при застосуванні норми права до *спірних* відносин, тобто йдеться про відносини щодо яких виник спір, матеріально-правові відносини. Отже у цій нормі не йдеться про врахування висновку Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права.

²⁵ Наприклад, норма ч. 2 ст. 45 ГПК: «У спорах щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів власників облігацій стороною в судовому процесі є адміністратор за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій, відповідно до положень Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки"».

З огляду на викладене, можна стверджувати, що в п.п. 1-3 ч. 2 ст. 287 ГПК (та відповідно у п. 5 ч. 1 ст. 296 ГПК) мається на увазі висновок щодо застосуванні норми права у матеріально-правових відносинах.

Слід також звернути увагу на те, що порушення норм процесуального права як підстава касаційного оскарження, виокремлена у п. 4 ч. 2 ст. 287 ГПК, яка через відсылну норму до ч. 1, 3 ст. 310 ГПК містить вказівку на чіткий перелік порушень процесуальних норм без їх зв'язку із висновками Верховного Суду щодо застосування норм права у подібних відносинах.

Таким чином, можна зробити висновок, що відповідно до ч. 2 ст. 287 ГПК підставами касаційного оскарження є

А) неправильне застосування норм *матеріального* права в таких випадках:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) якщо скажник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;

Б) порушення норм *процесуального* права, якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами першою (обов'язкове скасування судового рішення з направленням справи на новий розгляд), третьою (підстави для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд - порушення норм процесуального права, на які посилається скажник у касаційній скарзі, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи) статті 310 ГПК.

Однією з підстав (п. 1 ч. 3 ст. 310 ГПК) для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд є також порушення норм процесуального права, на які посилається скажник у касаційній скарзі, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, якщо суд не дослідив зібрані у справі докази, за умови висновку про обґрунтованість заявлених у касаційній скарзі підстав касаційного оскарження, передбачених пунктами 1, 2, 3 частини другої статті 287 ГПК. На нашу думку в цій нормі також не йдеться про висновки Верховного Суду щодо застосування норми процесуального права. Виходячи з призначення цієї норми, її місця в статтях ГПК, змістовного навантаження

можна зробити висновок, що в ній описується процесуальна ситуація, яка виникла у зв'язку з неправильним застосуванням норми *матеріального* (а не *процесуального*) права, що обґрунтовується додатково посиленням на висновок Верховного Суду у подібних відносинах (або його відсутність чи необхідність відступити від висновку), але таке неправильне застосування норми матеріального права виникло внаслідок порушення норм процесуального права, що полягає у тому, що суд не дослідив зібрані у справі докази, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення спору.

Слід звернути увагу також і на норму ч. 2 ст. 313 ГПК, якою встановлено, що порушення правил юрисдикції господарських судів, визначених статтями 20-23 ГПК, є обов'язковою підставою для скасування рішення *незалежно від доводів* касаційної скарги. Тобто у цьому випадку для встановлення підстав для скасування судового рішення не має значення наявність чи відсутність посилення на висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду.

Поряд з цим наявність чи відсутність висновку має значення при вирішенні питання про передачу справи на розгляд Великої Палати: відповідно до ч. 6 ст. 302 ГПК справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції, крім випадків, якщо, зокрема, Велика Палата Верховного Суду вже викладала у своїй постанові висновок щодо питання предметної чи суб'єктної юрисдикції спору у подібних правовідносинах. Ця норма не може вважатись процесуальним фільтром, оскільки у ній вирішується питання не про допуск справи до касаційного провадження, а про те, в якому складі суддів Верховного Суду відбуватиметься касаційний розгляд (колегія, палата, об'єднана палата, Велика Палата).

Аналізуючи зміст цієї норми в аспекті питання про зміст поняття «висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах», слід звернути увагу на таке:

- порушення предметної чи суб'єктної юрисдикції відноситься до порушень норм процесуального права;
- в основі визначення предметної чи суб'єктної юрисдикції лежить встановлення об'єкту та суб'єктів спірних матеріальних правовідносин;
- від правильного визначення об'єкту та суб'єктів спірних матеріальних правовідносин залежить правильне застосування норм матеріального права, що регулюють спірні матеріальні правовідносини.

З огляду на викладене, на нашу думку, поняття «висновок щодо питання предметної чи суб'єктної юрисдикції спору у подібних правовідносинах», що застосовується у нормі ч. 6 ст. 302 ГПК, формально

нібито є висновком у процесуальних відносинах, оскільки стосується визначення юрисдикції спору, проте за своїм змістом є висновком щодо галузевої кваліфікації спірних матеріальних правовідносин та на підставі цього застосування норм матеріального права, призначених для регулювання цих відносин.

Підсумовуючи зазначимо, що, на нашу думку, висновки Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права у подібних правовідносинах не беруться до уваги при обґрунтуванні підстав касаційного оскарження порушенням норм процесуального права у ч. 2 ст. 287 ГПК, а також при застосуванні норми п. 5 ч. 1 ст. 296 ГПК щодо підстав закриття касаційного провадження.

Згідно з ч. 6 ст. 13 Закону «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Такі висновки щодо застосування норм процесуального права не передбачаються в конструкції процесуального фільтра при вирішенні питання допуску до касаційного провадження (відкриття провадження), проте підлягають врахуванню під час касаційного розгляду та встановлення порушення норми процесуального права як підстави для скасування судового рішення.

III.

Висновки:

1. Щодо застосування частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України:

а) норми, закріплені у частині четвертій статті 202 та пункті 4 частини першої статті 226 ГПК України, за методом правового регулювання є імперативними;

б) повноваження суду залишити позов без розгляду з підстави, передбаченої частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України (нез'явлення позивача в судове засідання, за умови належного повідомлення позивача про час і місце судового засідання, неповідомлення позивачем суду про причини своєї неявки та не надання суду заяви про розгляд справи за його відсутності) є імперативними (такими, що є обов'язковими для суду в силу закону), а не дискреційними (на власний розсуд), тобто за наявності зазначених обставин суд не має право, а зобов'язаний залишити позов без розгляду;

в) частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України передбачені підстави (умови), які є обов'язковими для залишення позову без розгляду: а) позивача належним чином повідомлено про дату, час і місце цього засідання; б) позивач в судове засідання не з'явився; в) позивач не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини неявки; г) від позивача не надходила заява про розгляд справи за його відсутності.

Виключенням для обов'язкового залишення позову без розгляду можуть вважатися обставини, якщо ж позивач подав заяву про розгляд справи за його відсутності. Суд розглядає справу по суті за умови, що його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору;

г) застосування такої процесуальної дії як залишення позову без розгляду з підстави, передбаченої частиною четвертою статті 202 та пунктом 4 частини першої статті 226 ГПК України, залежить від того, чи визнавав суд явку позивача в засідання обов'язковою.

Якщо нез'явлення позивача перешкоджає вирішенню спору, суд, не зважаючи на заяву позивача про розгляд справи за його відсутності, позбавлений права розглянути справу по суті і зобов'язаний залишити позов без розгляду. В цьому випадку суд повинен повідомити позивача, що розгляд справи за його відсутності неможливий, визнавши його явку обов'язковою;

д) за змістом частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України суд має надавати оцінку можливості вирішення спору у справі за відсутності позивача у випадку, коли позивач надіслав суду заяву про розгляд справи за його відсутності. Якщо розгляд справи за відсутності позивача неможливий, суд зобов'язаний залишити позов без розгляду. У разі, якщо від позивача до суду не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності, суд не має права розглядати справу взагалі, а тому не зобов'язаний надавати оцінку такої можливості;

е) належне повідомлення про дату, час і місце розгляду справи є передумовою застосування до позивача процесуальної дії залишення позову без розгляду. Неявка в судове засідання учасника справи, щодо якого немає відомостей про направлення йому ухвали з повідомленням про дату, час і місце судового засідання є безумовною підставою для відкладення розгляду справи (п. 1 ч. 2 ст. 202 ГПК). Повідомлення про дату, час і місце судового засідання слід вважати належним, якщо дотримано вимоги ст.ст. 121, 122, 242 ГПК.

Поряд із цим, суд має враховувати обставини щодо введення в країні місцезнаходження позивача воєнного стану та місцезнаходження позивача згідно з повідомленою ним суду адресою є зона активних бойових дій. Зазначені обставини цілком ймовірно можуть бути перешкодою позивачеві повідомити суд про причини своєї неявки в судове засідання та/або подати заяву про визнання поважними цих причин, навіть якщо в суду є відомості про належне за формальними ознаками повідомлення позивача. На нашу думку з урахуванням таких обставин та їх оцінки суд має право визнати причини неявки позивача поважними із відповідними процесуальними наслідками.

2. Щодо застосування статей 308-313 ГПК України:

а) кожне з повноважень суду касаційної інстанції, зазначених у п.п. 1-5 ч. 1 ст. 308 ГПК України перебуває у системно-логічному зв'язку з

нормами, закріпленими у статтях 309-313 ГПК України, що визначають підстави і умови реалізації цих повноважень;

б) не співвідносяться між собою (не мають взаємозв'язку) норми, що містяться (1) у пункті 5 частини першої статті 308 та у статті 311 ГПК України, а також (2) у статті 311 та статті 313 ГПК України;

в) суд касаційної інстанції не повинен застосувати положення частини другої статті 311 ГПК України при наявності у суду підстав для застосування пункту 5 частини першої статті 308 та частини першої статті 313 ГПК України;

г) норма, закріплена у частині першій статті 313 ГПК України, за методом правового регулювання є імперативною. У разі, якщо суд касаційної інстанції виявить, що оскаржуване рішення ухвалене з порушенням норм процесуального права та наявні підстави для залишення позову без розгляду з підстав, передбачених статтями 226 та 231 ГПК України, суд касаційної інстанції застосовує повноваження, передбачені пунктом 5 частини першої статті 308 та частиною першою статті 313 ГПК України, як імперативні (такі, що є обов'язковими в силу закону).

3. Щодо умов, за яких існує необхідність врахування висновків Верховного Суду стосовно застосування норм процесуального права:

а) при необхідності врахування висновків Верховного Суду стосовно застосування норм процесуального права має значення подібність правовідносин;

б) висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Такі висновки щодо застосування норм процесуального права не застосовуються в конструкції процесуального фільтра при вирішенні питання допуску до касаційного провадження (відкриття провадження), проте підлягають врахуванню під час касаційного розгляду та встановлення порушення норми процесуального права як підстави для скасування судового рішення;

в) не підлягають врахуванню висновки Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права у разі неподібності процесуальних обставин (ситуацій) у порівнюваних справах (у справі, що розглядається судом, зі справою, в якій Верховний Суд сформував відповідні висновки щодо застосування норм процесуального права. Подібність процесуальних обставин (ситуацій) у порівнюваних справах є умовою, що визначає необхідність врахування висновків Верховного Суду щодо застосування норм процесуального права.

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
кандидат юридичних наук**

Беляневич В.Е.